

¹⁵ Латышев В.В. Очерк греческих древностей. Ч. 1. СПб., 1888. С. 16.

Yu.S. Obidina

**THE ROLE OF ACADEMIC MOBILITY IN THE FORMATION OF
RUSSIAN SCIENCE OF ANTIQUITY IN THE XIX CENTURY**

Key words: *academic mobility; russian science of antiquity; ancient history.*

The article considers the formation of the Russian science of antiquity and the formation of new research directions in the study of the history of the ancient world. It is shown that one of the main roles in the folding of the national historical school played academic mobility - Russian foreign training of researchers in major European universities and research centers. The desire to be on equal with the world science has allowed Russian historians not only learn from best practices, but also develop their own methodological approaches to the study of world history.

L. Rybár

**ŠIRVÁN V DIELACH EURÓPSKYCH CESTOVATEĽOV A
GEOGRAFOV A JEHO OBCHODNÝ VÝZNAM V EURÓPSKO-
ÁZIJSKOM OBCHODE DO 16. STOROČIA**

Исследуется роль территории Ширван (Кавказская Албания) как пересечения торговых путей в контексте евро-азиатской торговли с древнейших времен до XVI века. Основными источниками являются труды европейских путешественников и географов - Геродота, Страбона, Плиния Старшего, Уильяма Рубрука, Руи Гонсалес де Клавиха, Марка Поло, Амброджи Контарини, Афанасия Никитина. В статье также привлечены труды арабских авторов - Аль-Масуди, Ибн Хордадбех и другие. С XII века Ширван был интересен не только русским, но и европейским купцам из Европы, о чем свидетельствуют сообщения путешественников, которые посетили эту территорию.

Ключевые слова: *Ширван; Кавказская Албания; европейско-азиатская торговля; Геродот; Страбон; Плиний Старший; Уильям Рубрук; Марко Поло; Афанасий Никитин.*

Už od staroveku prebiehali medzi Európou a Áziou čulé obchodné styky, ktoré sa realizovali prostredníctvom tranzitných obchodných ciest. Európski a ázijskí obchodníci využívali tieto cesty na prepravu svojich tovarov. Dôležitú úlohu v tomto v tranzitnom obchode zohrávali križovatky obchodných ciest. V kontexte európsko-

ázijského spojenia medzi takéto územia patrilo Zakaukazsko a v rámci neho oblasť Širván¹.

Územie Širvánu (Kaukazská Albánia) a jeho obchodný význam pre Európu v období staroveku

Zakaukazsko a územie Širvánu bolo tesne spojené s významnými obchodnými cestami (ako napríklad známa Hodvábna cesta) už v období staroveku. Podľa názoru azerbajdžanskej historičky S.B. Ašurbejli karavánové cesty tu existovali už v 2. tisícročí p.n.l.². Cesty spájali oblasti Kaukazu s krajinami starovekého východu ako Egypt, Asýria, Perzia a iné. V staroveku sa Širván ešte nespomína, no jeho územie je z antických diel známe pod názvom Albánia (alebo Kaukazská Albánia)³. Starovekí antickí autori vo svojich zápiskoch spomínajú, že cez túto oblasť prechádzali významné cesty vedúce na východ do Ázie⁴. Dôležitú úlohu to zohrávalo Kaspické more. Prvý grécky autor, ktorý zanechal správy o Kaspickom mori bol Hekataios z Milétu⁵. O niečo neskôr sa o Kaspickom mori zmienil grécky historik Herodotos⁶. Azerbajdžanský historik S. Velijev z Herodotových slov usúdil, že už v 5. storočí p.n.l. bola v Kaspickom mori rozvinutá moreplavba a s tým spojený aj obchod⁷. Ďalší azerbajdžanský historik z 19. storočia A.K. Bakichanov poznamenal, že obyvatelia čiernomorských gréckych miest Tanais, Fanagoria či Hermonassa nadviazali obchodné kontakty s rôznymi národmi Kaukazu⁸. Tieto staroveké mestá sa živo zapájali do tovarovej výmeny s Perzskou ríšou cez územie Kaukazu a Čierneho mora po starých karavánových cestách⁹. Západne pobrežie Kaspického mora vrátane územia Albánie tak s veľkou pravdepodobnosťou mohlo byť zapojené do tohto obchodu. Ďalší antický autor, ktorý svedčí o existencii obchodnej cesty smerom zo Strednej Ázie cez Kaspické more, Albániu až k Čiernemu moru, bol grécky geograf Strabón. Ten v svojom diele poznamenal: „*cez Hyrkániu preteká rieka Ox [Amurdarje] a Oks a vlieva sa do mora... a množstvo indických tovarov prepravujú cez ňu do Hyrkánskeho mora [Kaspické more], odtiaľ ich prepravujú do Albánie, cez rieku Kir [Kura] a potom ich privážajú do Euxeinos Pontos [Čierne more]*“¹⁰. O niečo neskôr rímsky historik Plínius Starší napísal: „*v čase pochodu Pompeia bolo zistené, že z Indie je možné za sedem dní dôjsť do Baktrie k rieke Baktra vlievajúcej sa do Oxu a po tejto rieke cez Kaspické more preplaviť sa k rieke Kir, a že indické tovary za menej než za päť dní môžu byť dopravené po súši do Pont Fasis*“¹¹. Existenciu tejto cesty potvrdzujú aj slová ďalšieho rímskeho autora Gaia Julia Solina: „*za osem dní sa podarilo prejsť z Indie do Baktrie k rieke Daliera, ktorá sa vlieva do rieky Ox, potom ku Kaspickému moru a odtiaľ cez Kaspik preniknúť k rieke Kir, ktorá tečie po hranice Arménska a Ibérie [Gruzínsko]*“¹². Početné a zaujímavé správy o tejto oblasti zanechali aj ďalší antickí autori ako Plutarchos, Tacitus, Claudius Aelianus a iní¹³. Zo slov spomínaných autorov je jasné, že už v období staroveku cez územie Albánie viedla obchodná cesta, ktorá spájala Európu a Áziu po trase: cez rieku Amurdarje (Ox), Kaspické more, rieky Kura (Kir), Rioni (Fasis) a Čierne more. Na prepravu tovarov sa v tej dobe využívala aj cesta popri západnom pobreží Kaspického mora, ktorá spájala severné oblasti s juhom. Dôkazom sú slová Strabóna, ktorý zanechal opis tejto cesty (a jej vzdialenosti), ktorá viedla zo severu od Kaukazských hôr cez takzvanú Kaspickú bránu¹⁴ popri západnom pobreží Kaspického mora smerom na juh do Perzie¹⁵. Aj táto cesta sa využívala na obchod, čo znova potvrdzujú slova Strabóna, ktorý napísal, že kmene „*Horní aorsovia*“

obývajúce časť severného a západného pobrežia Kaspického mora viedli karavánový obchod na ťavách s indickými a babylonskými tovarmi, ktoré získavali výmenou od Arménov a Médov¹⁶.

V polovici 1. storočia p.n.l. sa o toto územie intenzívne začali zaujímať Rimania. Svedčí o tom výprava rímskeho veliteľa Pompeia, ktorý v roku 65 p.n.l. uskutočnil vojenskú výpravu do Albánie. Hoci jeho prvoradým cieľom bolo prenasledovanie pontského kráľa Mithridata, podľa historika A. Kudrjavceva sa okrem toho „*..Pompeius pokúšal preskúmať známu obchodnú cestu, cez ktorú bolo možné nadviazať kontakty s Indiou a Prednou Áziou. Nadviazanie obchodných kontaktov so severným Kaukazom a oblasťami juhovýchodnej Európy a Predkaukazska cez hory Kaukazu a Prikaspickú cestu bolo pre Rím veľmi dôležité*“¹⁷. Je tak možné predpokladať, že Rimania mali záujem aj o obchodno-hospodárske ovládnutie tejto oblasti. Plínius Starší vo svojom diele zanechal správu rímskeho cisára Claudia (41-54 n.l.) o projekte Sueleka, ktorého cieľom bolo spojiť Čierne more s Kaspickým morom prostredníctvom kanála¹⁸. Kontrola obchodnej cesty, ktorá spájala západ s východom by bola pre Rím z hospodárskeho a politického hľadiska naozaj výhodná. Podľa názorov niektorých historikov cesta vedúca cez Kolchidu, Ibériu a Kaukazskú Albániu bola najbezpečnejším spojením Ríma s východnými krajinami¹⁹. Neskôr Rimania územie Albánie opakovane navštívili, o čom svedčí latinský nápis na skale pod horou Bojukdaš v Gobustane, ktorý bol objavený v roku 1948. Tento nápis pochádza z obdobia vlády cisára Domiciána (81-96 n.l.)²⁰. Počas archeologických vykopávkov v Mingačevire²¹ bolo objavené veľké množstvo fibúl s priečnym emailom, ktoré sa radia medzi rímske výrobky z obdobia 2.-7. storočia²². Podľa výsledkov výskumu archeológovia predpokladajú, že to mohlo byť v staroveku významné centrum obchodu v Albánii. Antický geograf Klaudios Ptolemaios vo svojom diele vymenoval 29 miest Albánie, medzi ktorými sa nachádzalo sídlo Mamechia²³. S veľkou pravdepodobnosťou sa jednalo o staroveké sídlo Šamacha. Tento fakt potvrdzujú aj archeologické vykopávky neďaleko dnešnej Šamachy, kde sa našlo množstvo antických predmetov²⁴. To nasvedčuje tomu, že už v starovekom období Mamechia (Šamacha) bolo hospodárskym strediskom, v ktorom sa viedol medzinárodný obchod. Okrem Mamechia sa tu nachádzali aj iné významné centrá ako Cabalaca, Adiabla, Baruca a iné²⁵. Tieto sídla pravdepodobne mohli taktiež zohrávať sprostredkovateľskú úlohu v európsko-ázijskom obchode.

Od rímskeho prieniku do Zakaukazska Albánia začala nadobúdať významnejšiu úlohu v medzinárodnom tranzitnom obchode. Správy o obchodnej ceste cez rieku Ox, Kaspické more a ďalej na západ zanechali aj cestovatelia z Ďalekého východu. Čínsky historik Sim-Sian v svojom diele poznamenal, že čínski obchodníci vo veľkom vyvážali rôzne tkaniny smerom na západ po spomínanej trase²⁶. Dokonca aj antickí autori spomínajú, že sa z východu na západ dovážali čínske tovary ako hodváb, hodvábne látky, korenie, vône, slonová kosť, fajansové a porcelánové výrobky a iné tovary²⁷. Keďže väčšinu vyvážaných tovarov tvoril hodváb, táto trasa sa stala známa ako „Veľká hodvábna cesta“²⁸.

Existujú však aj iné názory vo vzťahu využívania obchodnej cesty cez územie Albánie a Kaspické more. Ruský historik V.V. Bartold vyslovil pochybnosť o tom, či obchodná cesta cez Kaspické more a Albániu bola v tomto období skutočne

využívaná²⁹. Usúdil to zo slov Theofana z Mytilénu, ktorý zanechal podrobný opis Albánie³⁰. Theofan poznamenal, že v Albánii sa nezaoberajú plavbou po mori, ktorá neprináša žiadny úžitok³¹. Okrem Theofana nemožnosť plavby v Kaspickom mori potvrdzujú slova rímskeho geografa Pomponia Mela, ktorý Kaspik opísal ako búrlivé more bez prístavov, kde sa dejú „*morské divy*“ a preto ho moreplavci málo navštevujú³². Aj napriek tomu prevláda názor, že Albánia a Kaspické more boli v období staroveku intenzívne zapojené do medzinárodného obchodu.

Územie Albánie (respektíve Širvánu) nestratilo svoj dôležitý obchodný a tranzitný význam ani v období vlády perzskej dynastie Sásánovcov (224-652)³³. Za ich panovania sa na územie Zakaukazska vrátane Širvánu dovážal z východu čínsky hodváb, korenie, slonová kosť, vzácne druhy dreva a iné tovary, ktoré sa potom ďalej vyvážali cez Čierne more a Byzanciu do Európy³⁴. V tej dobe sa o toto územie zaujímal aj Byzancia. V priebehu 3. až 7. storočia viedla s Sásánovskou ríšou neustály boj o ovládnutie tohto strategicky a hospodársky významného územia³⁵. Súpereniu oboch ríš výrazne nenarušilo tranzitno-obchodnú úlohu Širvánu.

Širván a ruskí obchodníci v raného stredoveku

Rozšírenie medzinárodných obchodných kontaktov s Európou nastalo za vlády Arabov, ktorí v polovici 7. storočia postupne získali kontrolu nad územím Zakaukazska. Stále pretrvávajúce ekonomické a politické záujmy Byzancie v tomto priestore vyvolávali často vojny s Arabským kalifátom. Boje o kontrolu územia prebiehali hlavne v západnej časti Zakaukazska³⁶. Z tohto dôvodu cesty popri pobreží Kaspického mora cez územie Širvánu nadobudli väčší význam na úkor ciest vedúcich k Čiernemu moru. Obchod začal sústreďovať smerom do východnej Európy obývané najmä Chazarmi a východnými Slovanmi (Rusmi). Obchodníci z východnej Európy tak nadviazali obchodné kontakty s územím Zakaukazska vrátane Širvánu. Podľa azerbajdžanského historika F.M. Alijeva prvé hodnoverné správy o týchto kontaktoch pochádzajú z 5. - 6. storočia, kedy Slovania viedli obchod s východom cez krajiny Zakaukazska. Zo správ ranostredovekých autorov vieme, že cez toto územie sa na sever vyvážali otroci, obilie, víno, olej, ozdobné predmety, brokát, hodváb a na juh sa vyvážali severské tovary ako vosk, koža, med, rybí glej a iné potraviny³⁷. V 7. – 12. storočí sa hospodárske a obchodné vzťahy slovanských kniežat s krajinami Zakaukazska vrátane Širvánu ešte viac upevnili. V tomto období začali západné a južné brehy Kaspického mora navštevovať kyjevskí a novgorodskí kupci. S ruskými obchodníkmi nepochybne obchodovali aj širvánski kupci, ktorí spolu s inými východnými kupcami navštevovali ruské mestá. Hlavnou tepnou sa stala Kaspické more a rieka Volga. Táto cesta sa stala známa ako Volžsko-kaspická cesta. Ruskí kupci viedli obchod s ázijskými trhmi cez obchodné centrá Chazarskej a Volžsko-Bulharskej ríše. Významnú úlohu tu zohrávali mestá nachádzajúce sa v ústí rieky Volgy – Bulgar³⁸ a Itil³⁹. Cez ne nadobúdali kontakty s ďalšími prikaspickými mestami vrátane širvánskych ako Baku a Derbent. Tu obchodovali nielen s domácimi, ale aj zahraničnými obchodníkmi (arabskí, perzskí a i.). Arabský autor z 9.-10. storočia al-Mas'udí poznamenal, že v Kaspickom mori sa okrem Rusov nikto neplavil⁴⁰. Vzniká tak predpoklad, že miestni kupci sa po mori neplavili, ale ponúkali tovar prichádzajúcim obchodníkom od mora⁴¹. Na prelome 9. a 10. storočia arabský geograf perzského pôvodu Ibn Churrdábih⁴² o obchode Rusov v Kaspickom mori napísal: „čo

sa týka kupcov – Rusov...vyvážajú zajačie kožušiny, kožušiny z čiernych lasíc, meče.. plavia sa po rieke Slovanov [Volga] do hlavného chazarského mesta [Itil], kde od nich vládca berie desatinu. Potom sa plavia do Džurdžanu⁴³ a vylodujú sa na akomkoľvek brehu⁴⁴. Podľa S. Ašurbejli slová Churrdábiha potvrdzuje aj ďalší arabský geograf z 10. storočia Ibn al-Faqíh⁴⁵. O tom, že Rusi poznali Kaspické pobrežie svedčia aj slová z Povesti vremennyh let⁴⁶ a taktiež zo „Sofijského vremennika“, v ktorom sa nachádza výpoveď novgorodského arcibiskupa Vasiliho. Ten hovorí o ďalekej ceste Rusov na juh na troch lodiach. Počas svojej cesty sa pútnici vylodili na pobreží a „... vstupovali na hory, kde bolo svetlo samožiariace“⁴⁷. Za „svetlo samožiariace“ sa s veľkou pravdepodobnosťou mysleli ohne horiaceho plynu, ktoré sa ešte aj dnes nachádzajú na Apšerónskom polostrove v Širváne. Existuje teda množstvo dokladov, že už v 9. storočí bol Širván strediskom medzinárodného obchodu. Širván však nepredstavoval finálnu zastávku ruských kupcov na ich cestách za obchodom. Ibn Churrdábiha vo svojich práci napísal, že ruskí kupci vozili svoje tovary na ťavách z Džurdžanu do Bagdadu⁴⁸. To svedčí o tom, že ruskí kupci s veľkou pravdepodobnosťou putovali cez územie Širvánu do iných ázijských krajín ako Perzia či Arábia.

Okrem vodnej cesty existovala aj cesta po súši. Dagestanský historik Š.A. Magar-amov na základe svedectiev arabských geografov z 10. storočia popísal suchozemskú cestu vedúcu cez Širván, presnejšie cez sídla Barda, Barzandž a rieku Kura do Šamachy a odtiaľ cez Šabran a Abchaz až do Báb al-Abvábu (Derbent)⁴⁹. Táto cesta pokračovala ďalej do hlavného centra Chazarov Itilu. Trasa spájala Zakaukazsko a Blízky východ so severným Kaukazom, Rusou, Volžským Bulharskom a dolným povodím rieky Volgy⁵⁰. Po tejto ceste vedúcej cez širvánske sídla sa realizoval obojsmerný (ázijsko-európsky) prevoz tovarov a môžeme predpokladať, že ju využívali aj ruskí kupci. Dôležitým centrom a strediskom tohto karavanového obchodu bolo mesto Derbent. Od 7. do 13. storočia patrilo medzi najvýznamnejšie obchodné centrum Kaukazu, ktoré sprostredkovalo obchod medzi východnou Európou a Prednou Áziou⁵¹. Okrem toho bol hlavným centrom morského obchodu v Kaspickom mori.

Obchod a vojenské výpravy Rusov do Širvánu 9. – 11. storočí

Správy ruských obchodníkov o bohatstve východných a prikaspických krajín sa rozšírili v celej Rusi. O týchto krajoch Rusi získavali informácie predovšetkým z ústneho podania⁵². Niektorí azerbajdžanský historici predpokladajú, že rozšírenie takýchto správ viedlo k tomu, že spolu obchodnými výpravami sa organizovali na pobrežie Kaspického mora aj vojenské koristnícke výpravy⁵³. Tieto výpravy taktiež zasiahli územie Širvánu. Prvé správy o ruských pochodoch na pobrežie Kaspického mora sa vzťahujú k obdobiu medzi rokmi 880 až 909/910⁵⁴. Konkrétne v roku 864-884 Rusi napadli Abaskun na juhovýchodnom cípe Kaspického mora a v roku 909-910 sa znova objavili na tom istom brehu⁵⁵. O ďalších výpravách hovorí arabský letopisec al-Mas‘údí. V rokoch 913-914⁵⁶ uskutočnili cez Kaspické more výpravy na Tabaristán⁵⁷, Širván a ďalšie pobrežné oblasti⁵⁸. Ozbrojené oddiely obsadili jeden z ostrovov v mori neďaleko širvánskeho pobrežia a odtiaľ organizovali pirátske výpravy na pobrežie, kde plienili a drancovali obyvateľstvo⁵⁹. Ďalšia výprava Rusov sa uskutočnili približne v rokoch 943-944⁶⁰. Oproti predošlej mala viac organizovaný charakter. Počas tejto výpravy popri kaspickom pobreží cez rieku Kura prenikli až do mesta Barda⁶¹, ktoré sa nachádzalo neďaleko od pravého brehu rieky Kury. Táto vojenská výprava zasiahla aj

územie Širvánu. Od 10. storočia obchodné a vojensko-politické kontakty Rusov v tomto regióne nadobudli pravidelný charakter⁶². Tento fakt bol podmienený dobytím Chazarskej ríše Rusmi v roku 965. Cez bývalé chazarské územie tak mohli Rusi ľahšie prenikať do oblastí Zakaukazska. Po páde Chazarskej ríše prenikanie ruských kupcov do Zakaukazska neprerušili ani konflikty s Polovcami v 11. a 12. storočí⁶³.

Ruské vojenské družiny však nevedli iba vojenské a koristnícke výpravy ale dokázali nadviazať aj vzťahy priateľského charakteru. Správy o tom pochádzajú z roku 987. Vtedy derbentský emír Majmún ibn Ahmad bojujúci proti raisom⁶⁴, nadviazal kontakty s Rusmi, ktorí sem priplávali na 18 lodiach⁶⁵. Vojenské výpravy Rusov pokračovali aj v nasledujúcom 11. storočí. V roku 1030 sa ruské oddiely vylodili na pobreží Širvánu. Vtedajší širvánsky šáh Manúčehr ibn Jazíd sa im so svojim vojskom postavil na odpor pri meste Baku⁶⁶. Širvánske vojsko však utrpelo porážku a Rusi sa pohli smerom na juh k rieke Kura a Araks. O dva rok neskôr Rusi znova vtrhli na územie Širvánu, no pri ich návrate boli v Dagestane porazení derbentským emírom Mansúrom ibn Majmúnom⁶⁷. Nájazdy Rusov do prikaspických oblastí svedčia o ich záujme o tento priestor. Ako významný obchodný uzol pre nich znamenal možnosť získať bohatú korisť.

Vojenské koristnícke výpravy Rusov do Širvánu nenarušili jeho pozíciu obchodnej križovatky karavánových ciest. Ruskí kupci v 10. a 11. storočí stále obchodovali v prikaspických oblastiach a vyvážali sem z Rusi rôzne tovary. Podľa dobových prameňov⁶⁸ ruskí kupci privážali kožušinu⁶⁹, med, vosk, ryby, lovecké vtáky, kožu a zbrane (drôtené košele, meče a iné) a vyvážali odtiaľ hodvábnu, vlnenú a bavlnenú látku, ryžu a rôzne remeselné výrobky⁷⁰. Okrem ruských kupcov prechádzali cez jeho územie aj množstvo kupcov z východu (Perzia, Arábia, India, Sýria a i.), ktorí putovali so svojim tovarom na územie Rusi. Privážali sem drahé kamene, sklo, šperky, hodváb a hodvábnu tkaninu, tymian, voňavky, šafran, čierne korenie a iné tovary. Cez územie Širvánu sa tak dostávalo na ruské trhy množstvo orientálnych tovarov, ktoré odtiaľ prevážali ruskí kupci ďalej do Európy. Kupci putovali hlavne vo veľkých karavánoch v počte okolo 1000 ľudí⁷¹. Podľa L.V. Mašanovej z ruských trhov východní kupci vyvážali hlavne kožušiny (čierna lasica, sobol', kuna, hranostaj, bobor, veverička a iné), otrokov, med, vosk, ľan a ľanové plátno, jantár, rôzne šperky a remeselné výrobky⁷².

Neskôr v 13. storočí, keď Širván sa dostal pod kontrolu Mongolov, sa vzájomné kontakty medzi ruskými obchodníkmi a Širvánom narušili⁷³. Došlo k úpadku obchodu a remesla v širvánskych mestách, čo sa odrazilo na tranzitnom obchode. Aj napriek tomu Širván svoj význam obchodnej križovatky nestratil⁷⁴. Začiatkom 14. storočia Volga znova nadobudla predchádzajúci význam tranzitnej tepny a cez Zlatú Hordu spájala ruský obchod so Širvánom a ďalšími prikaspickými oblasťami⁷⁵. Obnovila sa aj vzájomná tovarová výmena. Do konca 14. storočia sa hodváb, hodvábnu látku, koberce, korenie a iné orientálne tovary zo Zakaukazska a Prednej Ázie stále vyvážali cez Baku a Derbent do Astrachánu a odtiaľ cez Zlatú Hordu, Rusko do Európy. Derbent si dlho držal pozíciu centra medzinárodného tranzitného obchodu. Cez Derbent sa z Rusi exportovali tovary do krajín Zakaukazska a na Blízky východ. Medzi tieto tovary patrili najmä cenné kožušiny (bobor, sobol', veverička) a otroci či otrokyne⁷⁶. Zo Širvánu sa cez Derbent na sever vyvážal najmä hodváb, hodvábnu látku a atlas⁷⁷. Širván tak v období 11.-14. storočia spájal Východnú Európu s orientálnymi trhmi. Okrem Volžs-

ko-kaspickej cesty sa však stále využívala stará obchodná trasa vedúca z Číny a Indie, cez Strednú Áziu ku Kaspickému moru a po mori k rieke Kura a Riona až k Čiernemu moru. Obchodnú sprostredkovateľskú úlohu v tomto prípade zohrával aj Širván⁷⁸. Keďže Širván predstavoval dôležitú križovatku na hlavných karavánových cestách, podľa názoru ruského historika M.M. Altmana priťahoval pozornosť Európanov viac než iné prikaspické regióny⁷⁹. Tento záujem je badateľný v nasledujúcom 15. storočí, kedy sem za obchodom začalo prichádzať väčšie množstvo európskych obchodníkov - cestovateľov.

Ruskí obchodníci v Širváne v 15. storočí

Koniec 14. storočia bolo obdobím určitých hospodárskych a politických zmien v Širváne, čo sa odrazilo aj na obchode medzi zakaukazskými krajinami, Ruskom a Európou. V tom čase došlo k oslabeniu moci Mongolov (Íl chánov) v dôsledku čoho sa vytvárajú vhodné podmienky pre obnovu a rozvoj remeselnej výroby a obchodu. V samotnom Širváne nastal väčší hospodársky rozvoj, hlavne za vlády Derbentskej dynastie širvánskych šáhov (1382-1538). Vládcovia tejto dynastie si dokázali udržať samostatnosť, čo malo pozitívny vplyv na rozvoj miest, obchodu a remesla, a tým aj na rozšírenie zahraničných obchodných kontaktov s krajinami východu i západu. Širván znova nadobudol významné postavenie v medzinárodnom tranzitnom obchode. Cesta cez Kaspické more a Kaukaz bola opäť otvorená, k čomu prispel aj rozvoj širvánskych miest⁸⁰. Významnými centrami obchodu sa stali mestá Šamacha, Derbent, Šabran, Šeki, Baku a Areš.

Po oslabení moci Zlatej Hordy začali do Širvánu prichádzať európski, najmä ruskí kupci⁸¹. V dôsledku stále rozvíjajúceho sa obchodu ruskí kupci viac a viac využívali Volžsko-kaspickú obchodnú cestu a cez Širván nadväzovali spojenie s celým Zakaukazskom a s ostatnými ázijskými trhmi. Na pobreží Širvánu sa nachádzali spomínané prístavy Derbent a Baku, ktoré boli pravdepodobne jedinými dostupnými prístavmi na západnom pobreží Kaspického mora⁸². Odtiaľ pokračovali do ďalších centier Širvánu ako Šamacha⁸³, ktorá bola v tom čase centrom produkcie hodvábu, ktorý bol dôležitým vývozným artiklom⁸⁴. Šamachinský hodváb bol Rusom dobre známy už v 12.-13. storočí. O tom svedčí ruský epos Djuka Stepanoviča, v ktorom sa spomína šamachinský biely hodváb⁸⁵. Okrem hodvábu sa vyvážala aj ropa, soľ, šafran, marena, ryža, vlnené a bavlnené látky, sušené ovocie a rôzne remeselné výrobky⁸⁶. Medzi ďalšie vyvážané tovary patrili brokát, striebro, drahocenné kamene, súkno, perly, čierne korenie, víno, kone a iné tovary⁸⁷. Ruskí obchodníci neprichádzali sem iba za účelom nákupu tovarov, ale privážali aj vlastné tovary, ktoré tu ponúkali na predaj. Nezachovali sa nám však správy o presnom množstve dovážaných (aj vyvážaných) tovarov, no vieme, aké druhy tovarov dovážali. Boli to najmä kožušiny, kože, obilie, súkno, ľan, plátno, vosk, lovecké vtáky a rôzne remeselné výrobky (nádoby, plátna, výrobky zo striebra a i.). Dôležitým artiklom boli zbrane (panciere, nože, šípy, sekery, oceľové brnenia, drôtene košele a iné), ktoré sa na východe vysoko cenili a konkurovali zbraniam dovážaným zo západu.

Záujem o ruské trhy zosilnel aj u zakaukazských kupcov. Preto sa v druhej polovici 15. storočia centrum tranzitného obchodu presúval z južných oblastí na sever do Širvánu k brehom Kaspického mora a k rieke Volge. To bolo badateľné hlavne na neustálom náraste obchodného významu širvánskych miest. Z Derbentu prichádzali do

Astracháne kupci s ryžou, hodvábnymi látkami a inými tovarmi a vymieňali ich s Rusmi za kožušinu a iné žiadané tovary v Derbente. Dokonca aj do Moskvy prichádzali kupci zo Širvánu a iných zakaukazských oblastí. To potvrdzujú ruské letopisy (Nikonovský, Jermolinský, Ipatevský a i.) z 15. a 16. storočia, ktoré hovoria o príchode kupcov zo Šamachy do Moskvy⁸⁸. Okrem kupcov sem prichádzali aj poslovia, ktorých vysielal širvánsky šáh za účelom upevnenia politických a obchodných vzťahov⁸⁹.

Okrem obchodných kontaktov Širván a Moskva nadviazali aj diplomatické kontakty. Prvým oficiálnym diplomatickým spojením medzi Širvánom a Moskvou bola misia širvánskeho posla Hasan Bega k moskovskému kniežaťu Ivanovi III v roku 1465⁹⁰. Do Moskvy ho vyslal širvánsky šáh Farruch Jasar. Predmet jeho misie nie je známy⁹¹, no vtedajší ruský cár na túto misiu odpovedal vyslaním svojho posla Vasiliho Papina do Širvánu⁹². Týmto misiami sa obchodné spojenie medzi Ruskom a Širvánom ešte viac oživilo. Veľa ruských kupcov začalo vo väčšej miere cestovať do Širvánu, ktorý pre nich predstavoval výhodný trh, kde sa predávalo množstvo orientálnych tovarov. O záujme ruských kupcov o tento priestor svedčí aj misia ruského obchodníka z Tveru Afanasija Nikitina, ktorý cestoval cez územie Širvánu do Perzie a Indie. V roku 1466 A. Nikitin spolu s tovarom a posádkou vyrazil na dvoch lodiach z Tveru do Moskvy, kde sa pridol k spomínanému širvánskému poslovi Hasan Begovi⁹³. Spolu v sprievode šamachinských a ruských kupcov odišli z Moskvy cez rieku Volga do Astracháne. Odtiaľ sa plavili s loďami a tovarom do Derbentu. Než dorazili do prístavu, zastihla ich na mori búrka a následne boli prepadnutí a zajatí Kajtagmi. A. Nikitin spomenul, že neskôr širvánsky šáh Farruch Jasar vyslal posla ku kajtagskému chánovi Chalil begovi a požadoval, aby zajatých „ľudí [kupcov] poslal ku mne [širvánskému šáhovi] a ich tovary odovzdal, pretože títo ľudia boli poslaní ku mne“⁹⁴. Z tejto žiadosti prepustenia zajatcov (kupcov) a navrátenia tovarov je badateľné, že z Ruska prichádzalo do Širvánu množstvo tovarov, o ktoré mal záujem aj samotný širvánsky šáh. Po oslobodení došli do Derbentu, kde sa A. Nikitin stretol s ruským poslom Vasilim Papinom. Niektorí kupci sa vrátili späť domov do Ruska, no väčšina ostala v Šamache, alebo iných širvánskych mestách. Nikitin odišiel do Baku, o ktorom zanechal jedinú zmienku, že tu „horí oheň nehasnuci..“⁹⁵. Odtiaľ sa v roku 1466 odobral cez Kaspické more do Mazandaranu⁹⁶. O niekoľko rokov neskôr v roku 1475 ruské knieža Ivan III. vyslal do Tabrízu k Uzun Hasanovi posla Marka Rossa, ktorý sa cestou stretol s talianskym vyslancom Ambrogio Contarinim. Podobne ako predchádzajúci ruskí poslovia, aj Marko Rosso prechádzal cez územie Širvánu. Do 16. storočia tak medzi Širvánom a Ruskom neustále putovali obchodníci so svojim tovarom. Častokrát boli sprevádzaní aj diplomatickými misiami z oboch strán. Je badateľné, že ruskí kupci obchodovali so Širvánom a prostredníctvom širvánskych trhov sa dostávali k ďalším ázijským tovarom. Naopak ruskí kupci ponúkali svoje tovary, ktoré sa cez Širván vyvážali ďalej na východ.

Širván a západoeurópski cestovatelia v 13.-15. storočí

Ruskí kupci a cestovatelia neboli jediní, ktorí prichádzali do oblasti Zakaukazska a na územie Širvánu. Už v čase mongolskej nadvlády na Blízkom a Strednom východe sa tu začali objavovať prví cestovatelia z Európy, ktorí sem prichádzali prevažne za účelom obchodu. Pred mongolskými útokmi sa západná Európa o východ veľmi nezau-

jímala. No po mongolských vpádoch začali európski cestovatelia a kupci cestovať cez územia obsadené Mongolmi (vrátane Zakaukazska) do Číny⁹⁷. V tomto období nastal prudký rozvoj karavanového obchodu napojeného na Európu⁹⁸. Okrem toho, niektoré európske katolícke mocnosti videli v mongolských vládcoch potenciálnych spojencov v boji proti moslimským Mamlúkom z Egyptu. Z tohto dôvodu začali na dvory mongolských chánov vysielat' svojich vyslancov a poslov.

Od polovice 13. storočia sa tak začali objavovať prvé správy európskych cestovateľov o oblastiach Zakaukazska vrátane Širvánu. Jeden z prvých cestovateľov, ktorý v roku 1254 počas svojho návratu z Mongolska prechádzal cez územie Širvánu bol františkánsky mních Viliam Rubruk⁹⁹. Počas svojej cesty navštívil mestá Derbent, Šabran a Šamacha¹⁰⁰. Odtiaľ pokračoval ďalej cez Mugaň po toku rieky Kura a Araks až k mestu Erzurum. Viliam Rubruk putoval týmito krajinami pravdepodobne aj v rámci obchodníckej výpravy¹⁰¹. Ďalší známy európsky cestovateľ, ktorý zanechal správy o území Širvánu bol Marko Polo. Okolo roku 1293 prechádzal cez územie Perzie cez mesto Tabríz¹⁰². Vo svojich zápiskoch zanechal opis gruzínskych a širvánskych oblastí¹⁰³, aj keď cez ne priamo neprechádzal. Marko Polo spomenul, že sa tu nachádzalo veľa miest a mestečiek, v ktorých sa obyvatelia venovali predovšetkým obchodu a remeslu a kde sa produkovalo „veľa hodvábu a hodvábné a zlaté tkaniny, aké neuvidíš nikde inde na svete“¹⁰⁴. Zanechal nám správy aj o Kaspickom mori¹⁰⁵ a o tom, že „nedávno sem začali plávať janovskí kupci, ktorí sem previezli svoje lode“¹⁰⁶. Odtiaľ vyvážali hodváb nazývaný gelli¹⁰⁷. Aj keď hodváb zo Širvánu nespomína, je vysoko pravdepodobné, že ho talianski kupci taktiež vyvážali. Marko Polo spomenul aj ropné náleziská Apšeronskej oblasti¹⁰⁸. Hoci mesto Baku Polo nespomenul, o niekoľko desaťročí neskôr v roku 1320 ho spomína francúzsky dominikánsky mních Jordan Catalani de Sévérac¹⁰⁹, ktorý prechádzal cez územie Zakaukazska. Vo svojich zápiskoch opísal Baku ako miesto, kde sa „kopú studne a čerpá sa z nich olej nazývaný ropa“¹¹⁰, a ktorá podľa jeho slov dobré horí a má liečivé účinky. O produkcii hodvábu v Širváne konkrétne v Šamache sa zmienil ďalší cestovateľ Ruy Gonzáles de Clavijo, ktorý v roku 1403 prechádzal cez územie Perzie na dvor chána Timura¹¹¹. Šamachu označil ako miesto, kde „vyrábajú veľa hodvábu a prichádzajú sem za ním kupci z Janova a Benátok“¹¹². Odtiaľ sa šamachinský hodváb spolu s gilánskym hodváhom privážal cez „more Baku“¹¹³ do mesta Sultanije¹¹⁴. O meste Derbent poznamenal, že je to veľké mesto a spolu so „Železnou bránou“ (Derbent) prináša Timurovi veľké zisky¹¹⁵. Z toho je možné usúdiť, že sa tu viedol výhodný transportný obchod. O obchode v Širváne nám zanechal správy aj nemecký cestovateľ Johann Schiltberger, ktorý po bitke pri Ankara v roku 1402 padol do zajatia chána Timura¹¹⁶. Širván označil ako krajinu, kde sa nakupuje hodváb, z ktorého sa následne vyrábajú kvalitné materiály v Damasku a Kašane¹¹⁷. Podľa jeho slov sa sčasti širvánsky hodváb vyvážal do Benátok a Lucci, kde sa z neho vyrábala kvalitný zamat¹¹⁸. Spomenul aj Kaspické more a mesto Šeki a Šamacha, ktoré označil za hlavné mesto Širvánu¹¹⁹.

Širván a talianski cestovatelia v 15. a 16. storočí

Zakaukazské oblasti boli talianskym kupcom známe už v stredoveku¹²⁰. Z vyššie uvedených slov západoeurópskych cestovateľov vidíme, že dobre poznali Kaspické more a realizovali na ňom obchod. Z kaspických oblastí vyvážali nakúpené tovary do Tanu a Kafy na pobreží Čierneho mora a cez ne do Malej Ázie a ďalej do Európy.

V 15. storočí sa však v dôsledku rozšírenia moci Osmanskej ríše skomplikovalo spojenie európskych, najmä talianskych miest s orientálnymi a zakaukazskými trhmi. Kupci z týchto miest začali hľadať nové spôsoby, ako ľahšie preniknúť a obchodovať s východnými trhmi a zároveň sa vyhnúť Osmanskej ríši¹²¹. V dôsledku toho v medzinárodnom obchode začala zohrávať dôležitú úlohu severná Volžsko-kaspická cesta. Hlavnými tranzitnými centrami obchodu sa stali širvánske mestá Šamacha, Šabran a prístavy Baku a Derbent. Hlavnými sprostredkovateľmi obchodu so západnou Európou boli v 14. a 15. storočí benátski a janovskí kupci a cestovatelia¹²². Ďalšie správy o prítomnosti talianskych kupcov a cestovateľoch v týchto oblastiach pochádzajú zo začiatku 15. storočia. Napríklad v roku 1428 kupec Giovanni della Valle pomohol správcovi Derbentu postaviť vojenskú loď, ktorá mala slúžiť na ochranu obchodných lodí pred prepadmi morských pirátov¹²³. Obchodná úloha talianskych kupcov zosilnela v druhej polovici 15. storočia, kedy Benátky začali vyjednávať s vládcom Ak-kojunovskej ríše Uzun Hasanom o spoločnom vojenskom postupe proti Osmanskej ríši. Benátski poslovia na ak-kojunovskom dvore Giosafat Barbaro¹²⁴ a Ambrogio Contarini v druhej polovici 15. storočia prechádzali cez územie Širvánu a zanechali o ňom správy vo svojich zápiskoch. Contarini spomenul, že dorazili do mesta Šamacha, patriacemu širvánskemu šáhovi - „vládcovi Médie“¹²⁵. Podľa jeho slov v meste vyrábali hodváby, v benátskych známe ako „talamanský“¹²⁶ a rôzne hodvábné látky, zväčša hladké, ale nie veľmi kvalitné. Contarini prirovnal Šamachu k mestu Tabríz slovami: „Šamacha nie je taká veľká ako Tabríz, no podľa mňa, je vo viacerých smeroch lepšia než Tabríz a bohatá na rôzne tovary každodennej potreby“¹²⁷. V Šamache boli ubytovaní v karavansaraji¹²⁸, čo potvrdzuje, že v meste bol dostatočne rozvinutý zahraničný tranzitný obchod. Zo Šamachy putoval do mesta Derbent, ktoré Contarini označil ako hraničné mesto medzi Tartáriou a Širvánom. S hľadiska prechodu mal podľa Contariniho dôležitú úlohu, keďže to bolo jediné miesto (horský priesmyk), cez ktoré sa dalo prejsť zo severu na juh¹²⁹. Odtiaľ pokračovali po Bakinskom mori¹³⁰ do Astracháne¹³¹.

Ďalší talianski cestovatelia, ktorí síce priamo nenavštívili územie Širvánu, ale ho spomínajú vo svojich zápiskoch boli Caterino Zeno a Giovanni Mario Angiolello. Caterino Zeno vo svojom diele spomenul Širván v spojení s vojenským pochodom Uzun Hassanu. Mesto Šamacha označil ako hlavne sídlo Širvánu¹³². Taktiež mesto Derbent je označované ako dôležité obranné mesto¹³³ a obchodný prístav. Dôležitý obchodný význam kládol Kaspickému moru, ním nazývaným Bakinským, po ktorom plávali lode naložené tovarom z Tabrízu, Širvánu a celej Perzie¹³⁴. Mario Angiolello podobne ako Zeno Širván spomína v súvislosti s opisom politických udalostí v Perzii na prelome 15. a 16. storočia, ktoré vo svojom diele zachytáva. Derbent je taktiež označovaný ako vysokohorské opevnené mesto – Tenicarpi (Železná brána), cez ktoré viedol jediný prechod do Tartárie a Čerkézsk¹³⁵. Okrem toho ho označil ako dôležitý prístav, ktorý obchoduje s kupcami z Astracháne¹³⁶. Okrem Derbentu spomenul mesto Šabran a „Baccara“ alebo „Baccac“ (čiže Baku), ktoré označil ako dôležitý prístav Tabrízu¹³⁷. Podľa jeho slov bolo už v staroveku významným miestom a prístavom na mori nazývanom „Baccac“, „Kaspik“, alebo aj „Hyrkánske more“¹³⁸. Sem sa privážal hodváby z Astrabadu (silk of Strava)¹³⁹. Neznámy taliansky autor – obchodník, ktorý koncom 15. storočia putoval z Tabrízu do Derbentu za účelom obchodu taktiež zanechal zopár

správ o Širváne a spomínaných mestách. Podobne ako ostatní autori, aj on Derbent označil ako významný horský priesmyk a pevnosť. V tej dobe viedla popri pobreží Kaspického mora dôležitá cesta, ktorú chránili pevnosti. V súvislosti s tým neznámy taliansky autor spomína všetky významné obchodné centrá Širvánu (Derbent, Šamacha, Baku, Šabran, a i.)¹⁴⁰.

Talianski poslovia a kupci sa v tomto priestore pohybovali aj v nasledujúcom 16. storočí. Správa o obchode s korením vedená cez oblasť Širván je prítomná v liste z roku 1514 od kapitána mesta Rougo Benátčana Donata de Leze¹⁴¹. Ten poznamenal, že korenie z Indie sa privážalo do veľkého mesta Šamacha (Shamachii) a odtiaľ do Baku (Bacha), kde sa viedol čulý obchod. Korenie sa tu nakladalo na lode a odvážalo do Astrachánu¹⁴². Vo svojich zápiskoch Širván spomína benátsky posol Michael Membré, ktorý ho označil ako za jednu z provincií Safijovskej ríše. Podľa neho bol Širván dôležitým producentom ropy a hodvábu¹⁴³, ktorý sa vyvážal na juh do Hormuzu a odtiaľ do Európy. Širván spomína aj ďalší talianski cestovateľ a posol Vincentio d'Alessandri hlavne v súvislosti obchodu, ktorý tu viedli anglickí kupci¹⁴⁴. Zápisky všetkých spomínaných cestovateľov svedčia o tom, že talianski kupci v 15. a 16. storočí veľmi dobre poznali územie Širvánu a kládli mu dôležitú úlohu v tranzitnom obchode medzi Európou a Áziou. Okrem toho pre nich predstavoval dôležitý zdroj tovarov, najmä hodvábu, čo zdôraznili viacerí spomínaní cestovatelia.

V prvej polovici 16. storočia však došlo k prevratným zmenám realizácie obchodu talianskych obchodníkov v Zakaukazskom (vrátane Širvánu) priestore. Vzťahy medzi Benátkami a Osmanskou ríšou sa viac menej stabilizovali a po podpísaní obchodných zmlúv benátski kupci sa začali sústreďovať na realizáciu obchodu s východnými trhmi cez územie Osmanskej ríše. Napríklad v roku 1531 podpísali Benátky s Osmanskou ríšou zmluvu, podľa ktorej mohli benátski obchodníci viesť slobodný obchod cez územie Osmanskej ríše. Obchod cez Volžsko-kaspickú cestu však neochabol, ale zostal prevažne v rukách ruských obchodníkov. Od polovice 16. storočia sa doňho aktívne zapojili aj predstavitelia anglickej obchodnej spoločnosti, ktorú zohrávali do konca 16. storočia dôležitú úlohu prevozu orientálnych tovarov cez Širván, Kaspické more a územie Ruska na trhy západnej Európy¹⁴⁵.

Širván v dielach európskych cestovateľov a geografov a jeho obchodný význam v európsko-ázijskom obchode do 16. storočia

Примечания

¹ Historicko-geografická oblasť na území dnešného Azerbajdžanu. Hranice Širvánu sa v rámci jeho historického vývoja menili. No asi najcharakteristickejšie jeho hranice zafinoval azerbajdžanský historik 19. storočia A.K. Bakichanov, ktorý ich stanovil takto: „*Oblasť Širvánu je na východe ohraničená Kaspickým morom. Na juhozápade riekou Kura, ktorá ju oddeľuje od oblasti Mugan. Na severozápade riekou Ganich (Alazani)... Ďalej na severe Kaukazským chrbtom... až k toku rieky Darvaj, ktorá ústi do Kaspického mora.*“ Бакиханов А. *Гюлистан-и Ирам*. Баку : ЭЛМ, 1991, s. 11. Podobne aj ruský orientalista V.V. Bartold Širván ohraničil ako oblasť na severozápadnom pobreží Kaspického mora východne od rieky Kury až po mesto Derbent. Бартольд В.В. *Работы по исторической географии и истории Ирана*. Москва : Восточная литература, 2003, s. 571.

² Ашурбейли С.Б. *Экономические и культурные связи Азербайджана с Индией в средние века*. Баку: ЭЛМ, 1990, S. 13. Toto tvrdenie je však diskutabilné (pozn. autora).

³ Podľa Strabóna Albánia je územie medzi riekou Kura a Kaspickým morom. Страбон *География в 17 книгах*. Книга XI [online]. М.: Ладомир, 1994, s. 491. [cit. 2013–03–20]. Dostupné na internete:

<http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1267868495>. Podľa názoru niektorých historikov - geografov územie Albánie na severe a severozápade s Alaniou a krajinou Sarmatov, na západe s Ibériou (Gruzínskom) a Arménskom, na východe s Kaspickým morom a na juhu s riekou Kura a Araks, čo potvrdzujú aj pramene (Plínius Starší, Mojžiš Chorenaci, Mojžiš Kagankatvaci a i.). Neskôr Albánia bola známa pod arabsko-perzským názvom - Arran. Arabský geograf Al Mukaddasi sem začlenil aj územie Širvánu. PEZA Э.-о. *Азербайджан и Арран (Атурпатакан и Кавказская Албания)*. Пер. с перс. Г. Асатрян. М.: Квадрига, 2012, s. 32, 36.

⁴ V kaukazskej oblasti sa križovali dôležité cesty zo severu na juh a z východu na západ. Priesmykmi Porta Caspicae a Porta Caucasicae prechádzali už v dávnych dobách družiny kupcov. JIROUŠEK, A. BRAUN, B. Kaukaz. Martin : Osveta, 1980, s. 7.

⁵ Grécky geograf a historik žijúci v 6.-5. storočí p.n.l. Okrem Kaspického mora (Mare Caspium) spomína aj Kaukazskú alebo Kaspickú bránu (Portas Caspias). Pozri dielo: Hecataei Milesii Fragmenta. Scylacis Caryandensis Periplus. Ed. Rudolf Heinrich Klausen. Beroliny : Impensis G. Reimeri, 1831. 324 s.

⁶ „...Kaspické more je uzatvorená vodná plocha, nespojená s iným morom. Ved' more, po ktorom plávajú Heléni, aj to, ktoré je za Heraklovými stĺpmi [Gibraltár], tak nazývané Atlantické a Červené more – to všetko je jedno more. No Kaspické more je osobitého rázu. Jeho dĺžka – 15 dní plavby na veslici a šírka v najširšom mieste – 8 dní. Na západe hraničí s Kaukazskými horami...“ Геродот *История в девяти книгах*. Книга I/203[online]. Л.: Наука, 1972. Bez paginácie [cit. 2013-01-03]. <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1269019585#203>.

⁷ Okrem toho predpokladal, že na pobreží Kaspického mora museli existovať nejaké prístavy (napr. v ústi rieky Volga a Kura). Pozri: Велиев С. *Древний, оревний Азербайджан* (Предисл. Ф. Мехти). Баку : Гянджлик, 1983, s. 23.

⁸ А.К. Bakichanov taktiež poznamenal, že „...v Dagestane a Širváne sa zachovalo množstvo gréckych *ramiatok*.“ Бакиханов А. С.д., s. 32.

⁹ Ростовцев М.И. *Караванные города*. Пер. К.А. Аветисян. С. Петербург : Факультет филологии и искусств СПбГУ; Нестор-История, 2010, S. 30.

¹⁰ Страбон *География в 17 книгах*. Книга XI/VII [online]. М.: Ладомир, 1994, S. 509 [cit. 2013-01-04]. <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1267868495>.

¹¹ Плиний Старший *Естественная история VI*. 52, №2. М.: ВДИ, 1949, S. 284-285.

¹² Алиев К.Т. *Античные источники по истории Азербайджана*. Баку : ЭЛМ, 1986, S. 92.

¹³ Pozri diela: Алиев К.Т.-о. С.д., 132 s., Пахомов Е.А. *Обзор источников по истории Азербайджанской ССР. Выпуск 1. Источники клинописные, греческие, римские (латино-язычные), византийские*. Баку: АзФАН, 1940. 51 s.

¹⁴ Kaspická brána bol všeobecný geograficko-historický termín, ktorý sa používali už starovekí autori na označenie kaukazských priesmykov, ktoré spájali územia severne od Kaukazu so Zakaukazskom. Medzi takéto priesmyky patrili aj Derbentský prechod pri meste Derbent. Z toho vyplýva, že už v staroveku toto miesto zohrávalo dôležitú úlohu v rámci obchodného spojenia medzi Európou a Áziou (pozn. autora).

¹⁵ Strabón túto cestu opísal takto: „*Ku krajine Partov patrí Komisena a Chorena, tak ako aj všetky oblasti po Kaspickú bránu, po Rag a krajinu tapirov , ktorá predtým patrila Médii... Od Kaspickej brány do Rag, podľa slov Apollodora, 500 stadií a do hlavného mesta Partie – Hekatompila – 1260 stadií...*“ Страбон *География в 17 книгах*. Книга XI/IX [online]. М.: Ладомир, 1994, s. 514. [cit. 2013-01-04]. <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1267868495>. Okrem toho Strabón viackrát vo svojom diele spomína, že táto cesta sa často využívala na prepravu.

¹⁶ Страбон *География в 17 книгах*. Книга XI/V [online]. М.: Ладомир, 1994, S. 514. [cit. 2013-01-06]. <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1267868495>.

¹⁷ Кудрявцев А. *Древний Дербент*. М.: Наука, 1982, S. 46.

¹⁸ Пахомов Е.А. С.д., S. 30.

¹⁹ Джидди Г.А. *Средневековый город Шемаха (IX-XVII века)*. Баку: ЭЛМ, 1981, S. 70.

²⁰ Latinský nadpis znie: „*Imp Domitiano Caesare Avg Germanic L Iulius Maximus “Leg XII Ful”*“ V preklade: „*Влада Домитиана Цезаря Августа Германского, Lucius Julius Maximus, Centurión XII Bleskovej Лэгии*“ Ашурбейли С.Б. *Очерк истории средневекового Баку*. Баку: Изд. Академии наук Азербайджанской ССР, 1964, S. 28.

²¹ Mesto v súčasnom Azerbajdžane na brehu rieky Kura. V minulosti táto lokalita patrila do oblasti Širvánu (pozn. autora).

²² Ашурбейли С.Б. Ремесла и торговля раннесредневековых городов Азербайджана. Ин *Труды Музея истории Азербайджана*. Том II. Баку: Изд. Академии наук Азербайджанской ССР, 1957, S. 163.

- ²³ Ptolemaeus Claudius *Geographia Cl. Ptolemaei Alexandrini* [online]. Venetiis : apud Vincentium Valgrisius, 1562, s. 184. [cit. 2013–03–22]. <http://amshistorica.unibo.it/184>
- ²⁴ Ашурбейли С.Б. *Экономические и культурные связи Азербайджана с Индией в средние века*. Баку: ЭЛМ, 1990, S. 18.
- ²⁵ Ptolemaeus Claudius. C.d., s. 184.
- ²⁶ Мамедов И.А. *Великий шёлковый путь и Азербайджан*. Баку: ЭЛМ, 2005, s. 20.
- ²⁷ Ашурбейли С.Б. C.d., 1990, S. 20.
- ²⁸ Ruský orientalista V.V. Bartold poznamenal, že potom čo sa otvorilo obchodné spojenie medzi Čínou a Európou cez územie Partskej ríše, hlavným tovarom dovážajúcim do Európy sa stal hodváb v starovekom Ríme známy pod názvom *sericum* pravdepodobne prebraté z nejakého východného jazyka (čínsky - sy, kórejsky – sir, mongolsky – sirkek). Бартольд В.В. *История изучения Востока в Европе и России*. С. Петербург: тип. М.М. Стасюлевича, 1911, S. 46.
- ²⁹ Бартольд В. *Место прикаспийских областей в истории мусульманского мира*. Баку: 1924, S. 11.
- ³⁰ Dielo Theofana z Mytilénu sa nezachovalo, no do určitej miery z jeho diela čerpal grécky geograf Strabón, ktorý jeho meno v svojom diele geografia spomína. Pozri dielo: Страбон, c.d. [online]. [cit. 2013–01–06]. <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1267868495>.
- ³¹ Бартольд В. C.d., 1924, S. 11.
- ³² Алиев К.Т.-о. C.d., S. 87.
- ³³ Za vlády Sásánovcov sa prvýkrát spomína Širván ako názov daného územia. Konkrétne za panovania šáha Husrava I. Anuširvána, ktorý vo východnom Zakaukazsku menoval takzvaných širvánšahov. Минорский В.Ф. *История Ширвана и Дербенда X-XI веков*. М.: Изд. Восточной литературы, 1963, s. 34.
- ³⁴ Ашурбейли С.Б. Ремесла и торговля раннесредневековых городов Азербайджана. Ин *Труды Музея истории Азербайджана*. Том II. Баку: Изд. Академии наук Азербайджанской ССР, 1957, S. 163.
- ³⁵ K byzantsko-sásánovskému súpereniu pozri: Greatrex G. Lieu S. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars*. Part II 363-630. London; New York : Routledge, 2002. 373 s.
- ³⁶ Алиев Ф.М. *Азербайджано-русские отношения (XV-XIX вв.)*. ч. 1. Баку: ЭЛМ, 1985. S. 3.
- ³⁷ Кудрявцев А.А. Развитие торговли в Дербенте в VI - первой половине XIII вв. Ин *Ближний и Средний Восток. Товарно-денежные отношения при феодализме*. М.: Наука, 1980, S. 110.
- ³⁸ Bulgar bol založený Volžskými Bulharmi v 10. storočí a z hľadiska obchodu mal významnú úlohu ako miesto pre skladovanie tovarov (pozn. autora).
- ³⁹ Itil bolo od polovice 8. do 10. storočia hlavné mesto Chazarskej ríše. Bolo to miesto sprostredkovania obchodu medzi ruskými obchodníkmi a kupcami zo širvánskych miest ako Derbent, Šamacha, ale aj iných zakaukazských oblastí a miest. Itil bol kľúčovým centrom obchodu pre celú východnú Európu, ktorá obchodovala s Kaukazom, Perziou a Strednou Áziou. Алиев Ф.М., C.d., s. 9. Skutočnosť, že Rusi v Itile obchodovali a disponovali slobodami na obchod potvrdzuje arabský geograf Ibn Fadlan. Pozri: *Книга Ахмеда Ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921—922 гг.* [online]. пер. А. П. Ковалевского. Харьков: 1956. Bez paginácie [cit. 2013–01–06].
- ⁴⁰ Гаркави А.Я. *Сказания мусульманских писателей о славянах и русских*. М.: Книга по Требованию, 2011, с. 130. ⁴¹ Магарамов Ш.А. *Дагестан и Ширван в VI-XVI вв (экономические, политические и культурные взаимоотношения)*. Махачкала : Алеф, 2007, S. 41.
- ⁴² Ibn Churrdádbih je prvý známy arabský autor, ktorý poznal a písal o východných Slovanoch a Rusoch. Гаркави А.Я., C.d., s. 47.
- ⁴³ Džurdžan – staroveká Нуркánia, oblasť juhovýchodne od Kaspického mora. Бартольд В. В. *Ислам. Культура мусульманства. Мусульманский мир*. Вступ. ст. Е. Кузнецца. М.: Книжный Клуб Книголек, 2012, S. 130.
- ⁴⁴ ИБН Хордадбех *Книга путей и стран* [online]. пер. Н. М. Велихановой. М.: 1986. Bez paginácie [cit. 2013–01–06]. <http://www.vostlit.info/Texts/rus2/Hordabeh/frametext8.htm>.
- ⁴⁵ Ашурбейли С.Б., c.d., 1957, S. 160.
- ⁴⁶ Povešť vremenných let hovorí o možnosti cestovať do Kaspických oblastí: „...Z tohože lesa (Okovského) tečie rieka Volga na východ a vlieva sa sedemdesiatimi ústiami do mora Chvalisského (Kaspické more). Preto Rusi môžu plaviť sa po Volge v mesto Bolgar a Chvalisi a na východ prejsť do Simovho údolu.“ Повесть временных лет. Пер. Д.С. Лихачев. Bez paginácie [cit. 2013–01–07]. <http://oldrussian.chat.ru/04povest.htm>.
- ⁴⁷ Гусейнов А. *Азербайджано-русские отношения XV-XVII вв*. Баку: Изд. Академии наук Азербайджанской ССР, 1963, S. 47.
- ⁴⁸ ИБН Хордадбех, c.d. Bez paginácie [cit. 2013–01–06].

⁴⁹ Магарамов Ш.А. С.д., S. 29.

⁵⁰ Бунятов З.М., *Азербайджан в VII-IX вв.* Баку: Изд. Академии наук Азербайджанской ССР, 1965, С. 166-170.

⁵¹ Кудрявцев А.А. С.д., S. 115.

⁵² Машанова Л.В. *Россия и Восток: контакты, взаимодействия (IX-XVII вв.)*. М.: Гос. Ун-т Упр., 2002, С. 11.

⁵³ Алиев Ф.М., С.д., S. 11, Гусейнов А., С.д., S. 53, Ашурбейли С.Б., с.д., 1964, S. 67, Ruská historička L. V. Mašanová je toho názoru, že vojenské výpravy Rusov okrem ich želania ovládnuť obchodnú cestu do bohatých regiónov Prednej a Strednej Ázie boli spojené aj s spojeneckou povinnosťou vo vzťahu k politike Byzancii v zakaukazskom priestore. Машанова Л.В. С.д., s. 13.

⁵⁴ Гусейнов А., С.д., S. 48.

⁵⁵ Минорский В.Ф. Русь в Закавказье (Новые данные). Ин *Acta Orientalia Hungarica*. 3/1953, s. 207. Podľa historičky L. V. Mašanovej tento pochod Rusov bol vyvolaný aktivizáciou politiky Byzancie v Zakaukazsku. Pozri: Машанова Л.В. С.д., S. 13.

⁵⁶ V štúdií V.F. Minorského sa táto výprava datuje na rok 943. С.д., 1953, s. 207.

⁵⁷ Oblasť na južnom pobreží Kaspického mora (dnešný Mazandaran). Názov získalo podľa kmeňa Tapurov, ktorý obýval tieto oblasti. (perzský: Tapuristan, arabský: Tabaristan). Бартольд В.В. С.д., 2003, s. 215.

⁵⁸ Al-Mas'údí vo svojom diele poznamenal: „*Ruské lode sa rozšírili po celom mori [Kaspické], skupina z nich sa vydali na Džil, Dajlem mesta Tabaristanu, na Abaskun, ktorý sa nachádza v Džurdžanskom mori [Kaspické], do ropnej krajiny a smerom na Azerbajdžan... došli k ropným brehom v oblasti Širvānu, známeho pod názvom Baku. Pri svojom návrate z pobrežných krajín Rusi zamierili na ostrovy, neďaleko ložísk ropy vo vzdialenosti niekoľko míľ od nej.*“ Гаркави А.Я. С.д., s. 132.

⁵⁹ Al-Mas'údí toto plienenie opísal takto: „*Rusi prelievali krv, brali do zajatia ženy a deti, plienili, vysielali jazdcov a pálili. Lud žijúci v okolí moria s hrôzou nariekal, lebo sa im nestalo od dávna, žeby nepriateľ na nich takto zaútočil, keďže sem prichádzali iba lode obchodníkov a rybárov.*“ Гаркави А.Я. С.д., s. 132.

⁶⁰ O tejto výprave pojednáva vo svojom diele arabský historik Ibn Miškavajh. Pozri: Ибн-Мискавейх о походе Русов в Бердаа в 332 г. (943/4 г.). // *Византийский временник*. Т. 24, 1926, s. 63-92.

⁶¹ Barda alebo Partav – bolo hlavné mesto oblasti Arran (oblasť medzi riekami Kura a Araks). Bohatstvo tohto mesta bolo hlavnou príčinou jeho vyplienenia Rusmi. Бартольд В.В., С.д., 2003, s. 213.

⁶² Иноземцева Е.И. Из истории морехозяйственной деятельности народов Дагестана. // *Вестник Института ИАЭ*. Махачкала : № 4, 2005, S. 13.

⁶³ Polovci sa nachádzali na južných ruských stepiach, takže výrazne ruské obchodné spojenie s Kaukazom nemohli narušiť. Často krátko sa do obchodu zapájali. Альтман М.М. Из истории торгово-дипломатических связей Москвы и Ширвана. // *Труды Института истории им. Бакиханова АН АзССР*. 1947, Т. 1, S. 152.

⁶⁴ Rais – náčelník, predstaviteľ vládnucej vrstvy v mestách Východu. Sprostredkovateľ medzi administráciou (úradmi) a obyvateľstvom mesta. V niektorých prípadoch hlava mestských gild (remeselných dielni). Шихсаидов А.Р. К истории изучения Истории Ширвана и Дербенда. // *Ученые записки Института истории, языка и литературы Дагестанского филиала АН СССР*. Махачкала : Т. 20, 1970, S. 246.

⁶⁵ Минорский В.Ф. С.д., 1963, S. 152-153.

⁶⁶ Гусейнов А., С.д., S. 50, Минорский В.Ф., С.д., 1963, S. 153.

⁶⁷ Podľa azerbajdžanskej historičky S. Ašurbėjli Rusi znovu vtrhli do Širvānu v roku 1031. Následne ho v roku 1032 opäť napadli spolu s kmeňmi Sabirov a Alanov a obsadili mesto Jazidije (Šamacha). Ашурбейли С.Б. *Государство Ширваниахов*. Баку: Издательско-полиграфический Дом. "Абилов, Зейналов и сыновия", 2006, С. 84. K tejto udalosti sa viaže aj najstaršia ruská zmienka o „*Železnej bráne*“ (Derbent) v Sofijskom I. a Novgorodskom IV. letopise z rokov 1032-1033 (pod rokom 6540). Полное собрание русских летописей. Т. 5. СПб: Типография Эдуарда Праца, 1851, s. 136, V období 10.-17. storočí Rusi tento termín často používali pre označenie mesta Derbent. Штро В.А. Дербенд и Железные ворота в древнерусской литературе. Ин Труды отд. Древнерусской литературы. Л.: Институт русской литературы АН СССР, Т. 42, 1989, s. 262, 267.

⁶⁸ Pozri prameň Ибн-Мискавейх о походе Русов в Бердаа в 332 г. (943/4 г.). С.д. s. 63-92.

⁶⁹ Ruský orientalista Р.Р. Бушев z porovnania cien a množstva vyvázaného ruského tovaru do Perzie usúdil, že kožušina zohrávali vedúcu úlohu medzi vyvázanými tovarmi a bola cenená dosť vysoko. Бушев П.П. *История посольств и дипломатических отношений русского и иранского государств в 1586-1612 гг. (по русским архивам)*. М.: Наука, 1976, S. 31.

- ⁷⁰ Альтман М.М. С.д., S. 151, Гусейнов А., С.д, S. 52, Широкопад А.Б. *Каспий – русское озеро. Великий волжский путь. Большая нефть и большая политика.* М.: АСТ Москва, Хранитель, 2007, S. 15.
- ⁷¹ Azerbajdžanský historik A. Husejnov sa domnieva, že medzi týmito obchodníkmi boli aj azerbajdžanskí gesp. širvánski kupci. Гусейнов А., С.д., S. 51.
- ⁷² Машанова Л.В. С.д., S. 10, 17.
- ⁷³ Алиев Ф.М., С.д., S. 12.
- ⁷⁴ Azerbajdžanský historik M. CH. Hejdarov problému obchodu v Azerbajdžane počas vlády Mongolov venoval svoju štúdiu. Podľa neho v tomto období obchodníci z Širvánu cez Derbent a Volžsko-kaspickú cestu udržiavali obchodné kontakty s kupcami Povolžia a Rusi. Гейдаров М.Х. О значении торговли и торговых путей Азербайджана в XIII – XIV веках. Ин *Известия Академии наук Азербайджанской ССР.* 1981, № 1, s. 49-54.
- ⁷⁵ Dôležitým obchodným centrom na tejto obchodnej ceste sa stalo mesto Saraj – hlavné mesto Zlatej Hordy. Tam sa stretávali ruskí kupci s kupcami z talianskych miest, ktorí sem prenikali prostredníctvom svojich obchodných kolónií na pobreží Čierneho mora (Kufa, Tana a iné). Альтман М.М. С.д., s. 153. Podľa S.A. Belokurova tatárski kupci preukazovali pomoc ruským kupcom, ktorí prichádzali do Zlatej Hordy iba z milosti chána. Do Zlatej Hordy sa zväzali tovary z Perzie, Indie a Číny a cháni kvôli tomu budovali obchodné cesty. Tieto cesty využívali aj ruskí obchodníci, ktorí spolu s tatárskymi obchodníkmi a tovarmi prenikali na ázijské trhy. Ruské tovary sa tak jednoduchšie dostávali na trhy do Šamachy, Tabrízu, Sultanije, Tokatu, Bagdadu a iných orientálnych centier obchodu. Белокуров С.А. *Сношения России с Кавказом. Выпуск 1-й. 1578-1613. Материалы, извлеченные из Московского главного архива Министерства иностранных дел.* М.: Университетская типография 1889, s. VII.
- ⁷⁶ Магарамов Ш.А., С.д., S. 69. V 14. storočí obchod s otrokmi nevedli iba Rusi a orientálni kupci. Do tohto obchodu sa zapájali aj kupci z Janova. Širván bol jedným z dôležitých zdrojov otrokov. Зевакин Е.С., Пенчко Н.А. Очерки по истории генуэзских колоний на Западном Кавказе в XIII и XV вв. Ин *Исторические записки.* М.: АН СССР Ин-т истории, 1938, т.3, S. 91.
- ⁷⁷ *Путешественники об Азербайджане.* Под ред. Э.М. Шахмалиева. Баку: Изд. Академии наук Азербайджана, 1961, Том I, S. 74.
- ⁷⁸ Derbent, Baku a Šamacha boli na hlavné obchodné cesty napojené lokálnymi karavánovými cestami, ktoré viedli cez tieto miesta smerom zo severu pozdĺž pobrežia Kaspického mora až k nížinám rieky Kura. Ďalšia cesta viedla od Baku smerom na severozápad smerom na Šamachu. Nakoniec tretia cesta sa odkláňala od druhej severozápadne smerom na sever k ceste vedúcej cez Derbent. Tieto cesty nestratili svoj význam ani v nasledujúcom období. Магарамов Ш.А., С.д., S. 74. Cesta vedúca od Astrachánu cez „Železnú bránu“ (Derbent) do Šamachy a ďalej sa spomína aj v *Povesti o železnej bráne.* Tá vznikla pravdepodobne v 15. storočí na základe slov cestovateľa, ktorý pobýval v Derbente a Šamache medzi rokmi 1436-1447. Бегунов Ю.К. Древнерусское описание Дербента и Ширвана. Ин *Труды отд. Древнерусской литературы.* Л.: Институт русской литературы АН СССР, т. 21, 1965, S. 126, 131.
- ⁷⁹ Альтман М.М. С.д., S. 152.
- ⁸⁰ Podľa A. Husejnova bol Širván v 15. storočí jednou z najrozvinutejších oblastí Zakaukazska, čo je badateľné z epigrafických pamiatok a pozostatkov karavansarajov, mostov, studní a iných stavieb z tohto obdobia. Tie svedčia o značne rozvinutom obchode v Širváne v tomto období. Гусейнов А. С.д., S. 56.
- ⁸¹ V 15. storočí prebiehalo zjednotenie ruských kniežatstiev, čo viedlo aj k rastu hospodárstva. Na čele zjednotených kniežatstiev stála Moskva, ktorá sa postupne stávala centrom obchodu v Rusku. Obchodníci z Moskvy nadviazali cez Astrachán a Kaspické more obchodné kontakty so Strednou Áziou, Dagestanom, Zakaukazskom, Iránom a aj Indiou. Алиев Ф.М. С.д., S. 13.
- ⁸² Koncom 14. storočia Derbent stratil svoj predchádzajúci význam, a jeho miesto prebralo Baku. Vďaka svojmu vhodne lokalizovanému prístavu sa v nasledujúcom 15. storočí stal hlavným prístavom Kaspického mora. Альтман М.М. С.д., S. 157.
- ⁸³ Šamacha už v 15. storočí zohrávala dôležitú úlohu v hospodárskom živote Širvánu a Zakaukazska. Sem sa snažili kupci z Európy a Ázie sústrediť obchodný kapitál. Šamachinský trh bol bohatý na rôzne tovary miestnej a zahraničnej výroby. Альтман М.М. С.д., S. 162.
- ⁸⁴ Podľa S. Ašurbeyli sa už v 13. storočí sa hodváb z Gilánu a Širvánu (Šamacha) vyvážal vo veľkom množstve do Talianska a Francúzska. Ашурбейли С.Б. С.д., 1964, S. 89. Dopyt po hodvábných látkach v Európe prudko stúpal najmä vo vyšších spoločenských vrstvách. Hodváb sa prevážal cez Damask, Aleppo a Stredozemné more do Európy. Vymieňal sa za európske tovary (strelné zbrane, súkno, luxusné predmety), po ktorých bol veľký dopyt na celom Blízkom a Strednom východe hlavne vo vyšších spoločenských kruhoch. Шахмалиев Э.М. Сообщения Итальянцев об экономическом состоянии Азербайджана в пер-

вой четверти XVI века. // *Ученые записки Азербайджанского государственного университета*. 1956, № 1, S. 90.

⁸⁵ Лапин А.М. К истории культурных связей России и Азербайджана в VIII – XVIII веках. // *Ученые записки*. Баку: Азербайджанский педагогический институт русского языка и литературы, выпуск 7, 1958, S. 40.

⁸⁶ Гусейнов А. С.д., S. 56.

⁸⁷ Podľa Nikitina existovalo medzi Moskovským kniežatstvom a Ak-Kojunlovskou ríšou obchodné spojenie cez Kaspické more (cez Širván) a ruskí kupci po tejto ceste dovážali do Moskvy (i iných ruských miest) damašek, taft, hodváb zo Šamachy, Tabrízu, Šeki a iných miest. Никитин А. *Хождение за три моря*. Пер. Л.С. Смирнов. Bez paginácie [cit. 2013–02–07]. <http://old-russian.chat.ru/16nikitin.htm>.

⁸⁸ Podľa letopisov šamachinskí kupci často cestovali za obchodom do Moskvy, kde predávali svoje tovary a vracali sa späť. Гусейнов А. С.д., S. 64.

⁸⁹ Jedno z najvýznamnejších širvánskych posolstiev do Moskvy prišlo v roku 1499, na čele ktorého stál vyslanec Šaebeddín. V tomto posolstve sa hovorilo o vzájomnej láske a priateľstve medzi oboma vládcami. Гусейнов А. С.д., S. 78, М.М. Altman túto misiu datuje na rok 1494. Альтман М.М. С.д., S. 160.

⁹⁰ Je zaujímavé, že v 15. storočí moskovské knieža Ivana III. v Širváne počestne nazývali veľký beg alebo biely chán. Бартольд В. С.д., 1924, S. 100.

⁹¹ O tejto misii sa zachovali zmienky v Sofijskom letopise, do ktorého sa zakladali správy, ktoré mali vysokú štátnu dôležitosť. Vzhľadom na historické fakty je možné predpokladať, že vyslanec širvánskeho šáha mal nadviazať oficiálne politické a obchodné kontakty. Avšak žiadne konkrétne zmienky sa o tom nedochovali. Алиев Ф.М. С.д., s. 14, Гусейнов А. С.д., S. 68.

⁹² Pravdepodobne chcel Ivan III získať širvánskeho šáha za spojenca v boji proti Zlatej Horde. Ашурбейли С.Б. С.д., 2006, S. 221.

⁹³ Praktiku odoslania obchodných karaván spolu s vyslancom bolo v tom období bežným javom. Kupci vyslancovi zabezpečovali bezpečnosť a naopak časť kupeckého tovaru sa mohla previesť ako súčasť posolstva, na ktoré sa nevzťahovalo clo, čo však bolo trestné. Kupci taktiež poskytovali poslovi množstvo užitočných informácií. Алиев Ф.М. С.д., s. 17. Obchodníci často zohrávali úlohu posla ako predstaviteľa svojej krajiny bez oficiálnych listov a poverení. Гусейнов А. С.д., S. 53.

⁹⁴ Никитин А. С.д., bez paginácie.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Z Mazandaranu cez územie Perzie a Hormuz v roku 1469 odišiel do Indie, kde sa zdržal do roku 1472. *Путешественники об Азербайджане*. С.д., s. 43.

⁹⁷ Keďže celé územie Zakaukazska, Ruska, Strednej a Prednej Ázie bolo zjednotené pod jednou vládnuťou mongolskou dynastiou, vytvorili sa dobré podmienky pre rozvoj karavanového obchodu. Бартольд В. С.д., 1924, S. 65.

⁹⁸ K tomuto prispieva aj fakt, že 14.-15. storočie v západnej Európe bolo obdobím prudko rozširujúcich sa tovaro-peňažných vzťahov a vzniku prvých kapitalistických manufaktúr, ktoré sa objavili v jednotlivých mestách stredovekej Itálie a neskôr Holandska. S rozkvitajúcimi západoeurópskymi mestami sa rozvinul aj morský obchod. Адуррахманов Д.Б., Гапуров Ш.А. *Страны Востока и колониальная политика европейских держав (XVI - середина XIX в.)*. Грозный: Эльфа, 2007, S. 8.

⁹⁹ Viliam Rubruk bol vyslanec francúzskeho kráľa Ľudovíta IX., ktorý ho odoslal k mongolskému chánovi Mongkemu. Jeho cieľom bolo získať mongolského chána za spojenca v boji proti Saracénom. Jeho cesta trvala od roku 1253 do roku 1255. O ceste Viliama Rubruka k mongolskému chánovi. Pozri dielo: Rockhill W. W.. *The Journey of William of Rubruck to Eastern Parts of the World*. London : Hakluyt Society, 1900. 304 s.

¹⁰⁰ Vo svojich zápiskoch ich opísal ako veľké mestá. Mesto Derbent priamo nepomenúva, ale vo svojich zápiskoch spomína mesto, „*kde sa nachádza Železná brána, po ktorej je pomenované mesto*“. Týmto určite myslel mesto Derbent. Vykreslil ho ako veľké a dobré opevnené mesto. Pod termínom *Samaron* je pravdepodobne chápané mesto Šabran. Mesto Šamacha pomenúva ako *Samag*. O týchto mestách nezanechal bližší opis. РУБРУК, В. *Путешествия в восточные страны* [online]. Пер. А. И. Мален. М.: 1997. Bez paginácie [cit. 2013–01–12]. <http://www.vostlit.info/Texts/rus3/Rubruk/frameset6.htm>

¹⁰¹ Od 14. storočia začali do Zakaukazska a Perzie prenikať katolícki misionári, ktorí boli aktívnymi pomocníkmi francúzskych kupcov – cestovateľov. Snažili sa preniknúť na východ s cieľom naplniť svoje obchodné záujmy. Význam misionárov však nespočívala iba v plnení komerčných úloh, ale aj politických. Ich úlohou bolo preskúmať oblasti z hľadiska možnosti šírenia katolíckej viery. Ашурбейли С.Б. Католи-

ческие миссионеры в Азербайджане в XVII в. // *Средневековый Восток. История, Культура, Источниковедение*. М.: Наука, 1980, S. 11.

¹⁰² Mesto Tabríz bolo koncom 13. storočia významným medzinárodným obchodným centrom. Polo o obchode v Tabríze napísal, že jeho obyvatelia boli obchodníci a mnohí venovali remeslu“. Taktiež poznamenal, že sa tu vyrábali drahé látky zo zlata a hodvábu, vyvážali ich do rôznych krajín Ázie. Do mesta prichádzalo veľa kupcov, ktorí tu mali veľké zisky z obchodu. *Путешественники об Азербайджане*. С.д., s. 34.

¹⁰³ Marco Polo pomenovanie Širván priamo nespomína, ale z opisu a poznatkov o krajine je jasné, že sa jednalo o túto oblasť.

¹⁰⁴ Поло М. Книга о разнообразии мира. М.: Эксмо, 2005, S. 13.

¹⁰⁵ Kaspické more je v Polových zápiskoch označované ako more „Glevešelan“. Поло М. С.д., S. 13.

¹⁰⁶ Aj keď z tohto obdobia je málo správ o prítomnosti janovských (alebo benátskych) lodí v Kaspickom mori, Polové slová nemožno spochybniť. Janovčania svoje lode mohli do Kaspického mora dostať cez Čierne a Azovské more, Nižný Don a ďalej po spodnom toku Volgy. Поло М. С.д., S. 13, pozn. 46.

¹⁰⁷ Pod týmto názvom mal Polo na mysli gilánsky hodváb (pomenovaný podľa oblasti na južnom pobreží Kaspického mora - Gilán). K oblasti Gilán pozri dielo: Бартольд В.В. С.д., 2003, S. 215.

¹⁰⁸ „...на грузинской границе са находятъ язу сосыбы олея (ropy), .. стовкы тиав је мождне наложитъ тымто олежом. (Олея) не је једлы, мождно хо запалитъ алебо ним натерajú таву, котрых постихол сврав Z д'алека причадзajú за тымто олежом , в цеley krajine је хо мнохо а хорі“. Поло М. С.д., S. 12.

¹⁰⁹ Jordan Catalani de Sevérac bol francúzsky dominikánsky mních, ktorý v rokoch 1302 – 1330 sa zúčastnil rôznych misionárskych ciest na východ. Je autorom diela *Mirabilia descripta* (1330). [cit. 2013–01–12]. Dostupné na internete: <http://ricci.rtu.usfca.edu/biography/view.aspx?biographyID=1415>.

¹¹⁰ *После Марко Поло. Путешествия западных чужеземцев в страны трех Индий* [online]. Пер. Я. М. Света. М.: Наука, 1968. Bez paginácie [cit. 2013–01–12].

¹¹¹ Ruy Gonzáles de Clavijo bol kastílsky dvoran, ktorého kastílsky kráľ Frederik III. v roku 1403 vyslal k Timurovi. O svojej ceste zanechal zápisky pod názvom *Denník ciest do Samarkandu*. Zo svojej cesty sa vrátil do Kastílie v roku 1406 s posolstvom od Timura. *Путешественники об Азербайджане*. С.д., s. 47.

¹¹² Клавихо Р. Г. *Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403 - 1406)* [online]. Пер. со староиспанского, предисл. и коммент. И. С. Мироковой. М.: Наука, 1990, S. 80. [cit. 2013–02–08]. <http://www.vostlit.info/Texts/rus8/Klavicho/frametext2.htm>.

¹¹³ Takto nazýva Clavijo Kaspické more v svojich zápiskoch. To svedčí o tom, že mesto Baku malo v tej dobe významné obchodné postavenie, keďže podľa neho mnohí cestovatelia nazývali Kaspické more. Význam mesta Baku ako dôležitého prístavu dosvedčuje aj stará mapa (Atlas) z roku 1375 napísaná v katalánskom jazyku. V ňom sa Kaspické more taktiež nazýva Bakinské more alebo more Sarra. Na mape je vyznačené mesto Baku (Bacu). V Kaspickom mori sa teda plavili aj katalánski moreplavci, ktorým bolo pobrežie Kaspického mora dobré známe. Ашурбейли С.Б. С.д., 1964, S. 89.

¹¹⁴ Okrem hodvábu sa do mesta Sultanije privážalo množstvo iných orientálnych tovarov. V tej dobe to bolo jedno z dôležitých obchodných centier v severozápadnom Iráne, o čom svedčia aj slová Clavija. Клавихо Р. Г. С.д., S. 81-82 [cit. 2013–02–08]. <http://www.vostlit.info/Texts/rus8/Klavicho/frametext2.htm>.

¹¹⁵ Клавихо Р. Г. С.д., S. 101 [cit. 2013–02–08].

¹¹⁶ Johann Schiltberger bol dostal do osmanského zajatia a neskôr ho sultán Bajazid I. vzal do služby ako posla. Spolu s ním sa zúčastnil bitky pri Ankare proti Timurovi v roku 1402. Pozri dielo: Бартольд В.В. С.д., 1911, S. 78-79.

¹¹⁷ Шильтбергер И. *Путешествие по Европе, Азии и Африке. С 1394 года до 1427 год*. Пер. со старонемецкого Ф.К. Бруна. Баку: ЭЛМ, 1984, S. 33.

¹¹⁸ Шильтбергер И. С.д., S. 33.

¹¹⁹ Širván označil ako kraj, kde je veľmi nezdravé ovzdušie, ale kde sa produkuje najlepší hodváb. Шильтбергер И. С.д., S. 41.

¹²⁰ Podľa ruského orientalistu V.V. Bartolda znalosti talianskych cestovateľov o týchto krajinách získavali zo starých antických a gréckych diel. Badateľné je to z ich používania gréckej terminológie, ktorými označovali blízkovýchodné mestá (napr. Bagdad – Babylon, Tabríz – Ekbatana, Širáz – Persopolis) Бартольд В.В. С.д., 1911, S. 80.

¹²¹ V tom čase sa v dôsledku protikladných záujmov zhoršili vzťahy medzi Ak-kojunlovskou a Osmanskou ríšou. Preto v prvej polovici 15. storočia Benátky nadviazali úzke diplomatické kontakty s ak-kojunlovským vládcom Uzun Hasanom (1453-1478) s cieľom popudíť ho proti Osmanskej ríši. Гейдаров М.Х. *Торговля и торговые связи Азербайджана в позднем средневековье*. Баку: ЭЛМ, 1999, S. 8.

¹²² Prítomnosť benátskeho konzula v Tabríze je doložená už z roku 1318. Петрушевский И.П. Государства Азербайджана в XV веке. Ин *Сборник статей по истории Азербайджана. Выпуск 1*. М.: Изд. Академии наук Азербайджанской ССР, 1949, S. 197.

¹²³ Барбаро И. Путешествие в Тану [online]. Пер. Е.Ч. Скржинская. М.: Наука, 1971, s. 138. [cit. 2013-04-11]. Dostupné na internete: <http://открытая-библиотека.рф/book/15005.html>., Петрушевский И.П. C.d., S. 197.

¹²⁴ Giosafat Barbaro (začiatok 15. storočia – 1493) bol benátsky dvoran a diplomat. V rokoch 1471-1473 sa zúčastnil misie na dvor ak-kojunlovského vládcu Uzun Hasana v Tabríze. Na svojej spiatocnej ceste prechádzal cez územie Šírvánu cez mestá Šamacha a Derbent do Moskvy a odtiaľ cez Poľsko a Nemecko späť do Benátok. Jeho denník je plný osobitých porovnaní a správ, no niektoré informácie sú prebraté z druhej ruky. Preto nie je vždy ľahké určiť, či Barbaro bol svedkom opisovaných udalostí a krajov, alebo nie. *Путешественники об Азербайджане*. C.d., s. 72-73.

¹²⁵ Барбаро и Контарини о России. Пер. Е. Ч. Скржинской. Москва : Наука, 1971, s. 215. / *Библиотека иностранных писателей о России*. Пер. М. Михайловский. Т 1. СПб. 1836 [cit. 2013-02-10]. <http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Kontarini/frameset1.htm>.

¹²⁶ Pod týmto termínom myslí zrejme talyšský podľa názvu pohoria Talyš nachádzajúceho sa na západnom pobreží Kaspického mora. Pozri poznámku 42 v diele: Барбаро и Контарини о России. C.d., s. 215.

¹²⁷ Барбаро и Контарини о России, s. 215. V Šamache žilo vtedy pravdepodobne 30-50 tisíc obyvateľov. Centrum výroby a tkania hodvábných látok bol Tabríz. *История Азербайджана. С древнейших времен до 70-х гг. XIX в.* Под ред. С. Алиярлы. Баку: Сіпаq, 2008, s. 282.

¹²⁸ Karavansaraj - miesto, kde sa zastavovali karavány v nielen v Perzii ale aj v Rusku a mnohých krajinách Blízkeho a Stredného východu. Nachádzali sa prevažne vo veľkých mestách alebo na hlavných obchodných cestách. Európski (v tomto prípade anglickí) obchodníci a cestovatelia ich často využívali a často krátko si zakladali aj vlastné karavansaraje. Pozn. autora.

¹²⁹ Contariny Derbent nazval ako železná brána. Барбаро и Контарини о России. C.d., s. 216.

¹³⁰ Contariny je jeden z viacerých talianskych cestovateľov, ktorý nazýva Kaspické more Bakinským. Okrem neho ho takto nazývali aj iní talianski cestovatelia ako Caterino Zeno či Mario Angiolo, Pozri diela: *Путешественники об Азербайджане*. C.d., s. 92. *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Trans and ed. by Ch. Grey. London. Printed for the Hakluyt society, 1873, s. 1-138.

¹³¹ Podľa jeho slov väčšinu kupcov, ktorí sa plavili do Astracháne boli Saracéni, ktorí s Rusmi a Tatármi vymieňali hodvábné a iné tkaniny za kožušinu a iné predmety, ktoré boli v Derbente vysoko žiadané. V Astracháni bol veľký trh, ktorý sa rozšíril aj do Šírvánu. Prichádzali sem aj kupci zo Šamachy. Využíval sa sem šírvánsky hodváb a odtiaľ do ďalších krajín. Гусейнов А. C.d., s. 81-82, *Путешественники об Азербайджане*. C.d., S. 93.

¹³² *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 44.

¹³³ Zeno poznamenal, že Derbent bolo najmocnejšie mesto východu, ktoré malo dvoje hradieb. *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 45.

¹³⁴ V súvislosti v Kaspickom morom spomína neznámu pevnosť Marmurlagi, ktorá mala význam ako prístav. Okrem Zena túto pevnosť spomenul aj M. Angiolo a neznámy taliansky cestovateľ obchodník (označil ju ako Maumataga). Z tejto pevnosti sa potom tovary presúvali do Šamachy, ktorá bola od nej vzdialená 2 dni pochodu. *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 48-49, 112, 188-189.

¹³⁵ *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 113.

¹³⁶ *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 114.

¹³⁷ *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 112, Шахмалиев Э.М. C.d., S. 90.

¹³⁸ *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 112-113, Шахмалиев Э.М. C.d., S. 91.

¹³⁹ *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 113.

¹⁴⁰ *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 203-204.

¹⁴¹ Шахмалиев Э.М. C.d., S. 89.

¹⁴² Aj keď väčšina korenia z Indie sa do Európy dovážalo po južnej morskej ceste, časť z nich sa do Európy dovážalo severnou Volžsko-Kaspickou cestou. Problém bol v tom, že Portugalci monopolizovali obchod na morskej ceste z Indie a následne dovezené korenie predávali na európskych trhoch za vysoké ceny. V porovnaní s 15. storočím boli v 16. storočí ceny za korenie značne vyššie. Každoročne do Európy

privážali korenie nie viac než 5 – 6 lodí, čo bolo 2-3 krát menej než privážali Benátčania pred otvorením južnej morskej cesty. No dopyt po korení bol aj napriek tomu v Európe veľký. Шахмалиев Э.М. С.д., S. 89.

¹⁴³ Okrem Širvānu boli podľa jeho slov ďalšími dôležitými producentmi hodvábu provincie Gilán, Mázandarán a Veramine. Membré M. *Mision to the Lord Sophy of Persia (1539-1542)*. London : School of Oriental and African Studies, University of London, 1993, s. 77.

¹⁴⁴ *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. C.d., s. 225.

¹⁴⁵ K problému anglického obchodu v Širvāne v 16. storočí pozri štúdiu: Rybár L. Úloha Širvānu v kontexte anglicko-perzskej obchodnej politiky v 16. storočí. In *Acta Historica Posoniensia*. XXI, 2013, v tlači.

L. Rybár

A DESCRIPTION OF THE SHIVRAN TERRITORY IN WRITINGS OF EUROPEAN TRAVELERS AND GEOGRAPHERS AND ITS ROLE IN THE TRADE BETWEEN EUROPE AND ASIA FROM ANCIENT TIMES TO THE XVI CENTURY

Key words: *Shivran; Caucasian Albania; trade between Europe and Asia; Herodotus; Strabo; Pliny the Elder; William of Rubruck; Marco Polo; Afanasy Nikitin.*

The role of Shivran territory (Caucasian Albania) is investigated as crossways of trade routes in the context of the trade between Europe and Asia from ancient times to the XVI century. The basic documents are writings of European travelers and geographers - Herodotus, Strabo, Pliny the Elder, William of Rubruck, Ruy González de Clavijo, Marco Polo, Ambrogio Contarini, and Afanasy Nikitin. There are also writings of Arabian authors - Al-Masudi, Abu'l Qasim Ubaid'Allah ibn Khordadbeh and others. From the XII century Shivran was very attractive not only for Russian, but also for European merchants, as is evidenced by messages of travelers, who had visited this territory.

M. Daniš

VÝRAZNÉ AUTORITY V DEJINÁCH PRÁVNEHO MYSLENIA

Статья посвящена известным корифеям в истории правовой мысли. Их идеи звучат особенно актуально в период современного кризиса морали. В историческом контексте рассматриваются взгляды Сократа, Цицерона, Вольтера, Канта, а также современных ученых Р. Дворкина и Л. Фуллера.

Ключевые слова: *история права; кризис морали; Сократ; Цицерон; Вольтер; Кант.*